

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата педагогічних наук, доцента кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського **ОПУШКО НАДІЇ РОМАНІВНИ**
про дисертаційне дослідження **ОНИЩЕНКО НЕЛІ ГРИГОРІВНИ**
«Підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок з відповідними планами галузей науки.

Реформування освітньої сфери загалом і педагогічної освіти, зокрема, зумовлене необхідністю підвищення якості підготовки вчителів, забезпечення умов для формування конкурентоспроможної особистості педагога, здатного до прийняття своєчасних та професійних рішень. Отож, на підтримку заслуговує своєчасне звернення Н.Г.Онищенко до актуального сегменту окресленої проблеми – підготовка вчителя, який здатний здійснювати педагогічну діяльність в умовах формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Формування національної ідентичності у молоді є завданням надзвичайної ваги та умовою збереження незалежності та суверенності Української держави, де значна роль належить учителю і його професійній підготовленості до вирішення таких проблем. Це обумовлене політичною кризою; розмитістю національної ідентичності; відсутністю чіткої позиції щодо європейських чи євразійських стратегій і перспектив подальшого розвитку України; непостійністю розуміння історичного минулого; конфліктом демократичних та антидемократичних цінностей; глобалізаційними та імміграційними процесами, наслідками тоталітарного минулого тощо. А це складає значний науковий інтерес з огляду на визначені перспективи реформування сучасної вітчизняної педагогічної освіти.

Важливо зазначити, що дисертаційна робота виконана у межах наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та відноситься до науково-дослідницької проблематики кафедри методики навчання суспільних дисциплін та гендерної освіти «Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти» з теми «Проблема змісту та методів навчання історії та суспільствознавчих дисциплін». Тема дисертаційної та роботи затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №8 від 7 квітня 2011 р.) та узгоджена

рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №4 від 25 червня 2019 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Наукова новизна роботи.

Аналіз дисертаційного дослідження Н.Г.Онищенко дозволяє стверджувати про незаперечність наукової новизни для педагогічного загалу, оскільки, в ньому *вперше*, обґрунтовано структурно-функціональну модель і створено педагогічні умови підготовки учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв (створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти та використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді); розроблено методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, *уточнено* сутність понять «національна ідентичність» та «національна ідентичність майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі», а також розкрито значимість підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, що є цілеспрямованим процесом навчання і виховання у закладі вищої освіти з метою набуття професійних компетентностей, здатних забезпечити ефективність педагогічного впливу.

Подальшого розвитку набули типи національної ідентичності, ідеї використання позааудиторної діяльності як важливого засобу професійного зростання майбутніх учителів, зміст, форми і методи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв у позааудиторній діяльності.

Безсумнівним є *практичне значення* дослідження Н.Г.Онищенко, оскільки воно полягає у створенні та впровадженні методичних рекомендацій щодо підготовки студентів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, робочих програм спецкурсу «Україна у європейських студіях», проблемної групи «Проблеми змісту шкільного суспільствознавства», методики діагностування підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; змістового забезпечення, форм і методів організації та реалізації системи позааудиторної діяльності закладів вищої освіти (кураторські виховні години, студентське самоврядування, тренінг «Я громадянин України»).

Науково-категоріальний апарат є чітким, вираженим, таким, що має логічний і цілком обґрунтований характер. Використання комплексу

рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №4 від 25 червня 2019 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Наукова новизна роботи.

Аналіз дисертаційного дослідження Н.Г.Онищенко дозволяє стверджувати про незаперечність наукової новизни для педагогічного загалу, оскільки, в ньому *вперше*, обґрунтовано структурно-функціональну модель і створено педагогічні умови підготовки учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв (створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти та використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді); розроблено методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, *уточнено* сутність понять «національна ідентичність» та «національна ідентичність майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі», а також розкрито значимість підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, що є цілеспрямованим процесом навчання і виховання у закладі вищої освіти з метою набуття професійних компетентностей, здатних забезпечити ефективність педагогічного впливу.

Подальшого розвитку набули типи національної ідентичності, ідеї використання позааудиторної діяльності як важливого засобу професійного зростання майбутніх учителів, зміст, форми і методи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв у позааудиторній діяльності.

Безсумнівним є *практичне значення* дослідження Н.Г.Онищенко, оскільки воно полягає у створенні та впровадженні методичних рекомендацій щодо підготовки студентів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, робочих програм спецкурсу «Україна у європейських студіях», проблемної групи «Проблеми змісту шкільного суспільствознавства», методики діагностування підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; змістового забезпечення, форм і методів організації та реалізації системи позааудиторної діяльності закладів вищої освіти (кураторські виховні години, студентське самоврядування, тренінг «Я громадянин України»).

Науково-категоріальний апарат є чітким, вираженим, таким, що має логічний і цілком обґрунтований характер. Використання комплексу

на кафедрі методики навчання суспільних дисциплін та гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 8 одноосібних публікаціях: з них 5 статей у вітчизняних фахових і 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 2 статті у матеріалах наукових конференцій.

4. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Результати дослідження, матеріали публікацій, обґрунтована термінологія та база даних можуть бути використані для формування навчально-методичних комплексів (навчальні програми, курси лекцій, семінарських, практичних занять, методичних посібників і рекомендацій) навчальних дисциплін «Громадянська освіта», «Теорія і методика навчання суспільствознавчих дисциплін», «Основи демократії», «Біосоціогенез», «Інформаційні технології в суспільствознавстві», організаційно-методичного забезпечення позааудиторної діяльності закладів вищої освіти, а також у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

5. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Структура дисертаційної роботи переконливо віддзеркалює логіку дослідницького задуму та відтворює основні результати історико-педагогічного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає розв'язанню поставлених завдань дослідження. Логічну структурованість роботи забезпечують висновки та узагальнення, а також унаочнюють 29 таблиць на 37 сторінках та 3 рисунки на 3 сторінках, 7 додатків на 9 сторінках.

У першому розділі – *«Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»* – представлено аналіз досліджуваної проблеми у філософській, психологічній і педагогічній літературі; визначено методологічні засади, уточнено сутність понять «національна ідентичність», «національна ідентичність майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі», визначено типи національної ідентичності, психологічні механізми, ціннісно-смісловне поле національної ідентичності сучасної молоді, виявлено базові моральні цінності, специфіку учнів ліцеїв.

Авторкою обґрунтовано методологічні підходи (особистісно орієнтований, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний) та принципи (моделювання професійної діяльності в освітньому процесі ЗВО, інтегративності, єдності соціалізації і професіоналізації, професійної мобільності, гуманізму, природовідповідності, ментальності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії) як основи підготовки майбутніх учителів предметів

суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Досліджено типи сформованості національної ідентичності: позитивна національна ідентичність/негативна національна ідентичність; гіперпозитивна національна ідентичність/гіпернегативна національна ідентичність; бікультурна національна ідентичність/моноетнічна національна ідентичність; розмита національна ідентичність/цілісна національна ідентичність; усвідомлена національна ідентичність/реїдентичність.

Окреслено ціннісно-сміслову поле національної ідентичності майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі, що визначають національна мова, національна ідея, національні інтереси, національна згода, національна культура, історія та традиції нації. Охарактеризовано сутність базових моральних цінностей: національну гідність, патріотизм, національну солідарність, толерантність, котрі є визначальними у підготовці майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

У другому розділі – *«Дослідження стану підготовки майбутніх вчителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»* – визначено компоненти, критерії, показники, схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; розкрито методику і результати констатувального етапу експерименту.

Дисертанткою відповідно до визначених структурних компонентів обґрунтовано критерії і показники підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Відповідно до критеріїв та показників визначено рівні підготовленості майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв: високий, середній, низький.

Підсумовано, що причинами низького рівня підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності в учнів ліцеїв є: відсутність акмеологічного середовища, систематичної і цілеспрямованої роботи у цьому напрямі в закладі вищої освіти; недостатній рівень знань майбутніх учителів про сутність національної ідентичності, усвідомлення її значущості у власному житті і майбутній професійній діяльності.

Заслуговує на увагу третій розділ *«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»*, в якому на основі аналізу проблеми теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель та педагогічні умови підготовки майбутніх

учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв (створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти; використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді), розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки студентів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Структурно-функціональна модель системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв містить концептуальний, змістовий, практичний та результативний блоки. Ключовим завданням формувального етапу педагогічного експерименту стало створення і впровадження відповідних педагогічних умов: створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти, використання виховного потенціалу навчальних дисциплін та організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти.

Н.Г. Онищенко відповідно до змісту підготовки майбутнього учителя предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, і поставлених завдань, активно використовувалися масові, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми роботи. Також авторкою було розроблено методичні рекомендації щодо підготовки студентів до формування національної ідентичності учнів ліцеїв реалізувалися на знаннєвому, особистому, ціннісному, мотиваційному, психологічному, діяльнісному, аналітичному рівнях і сприяли підвищенню професійного рівня науково-педагогічних працівників, здійснювалася на основі: визначеного змісту навчання та технологій професійної підготовки майбутніх учителів.

Проведена педагогічна робота передбачала участь авторки у тренінгу «Вчитель майбутнього», семінарах-практикумах, конференціях, круглих столах («Проблема формування національної ідентичності у процесі підготовки майбутніх учителів», «Україна в епоху глобалізації: збереження національної автентичності», «Процеси національної консолідації у молодіжному середовищі», «Минуле і сучасне України: інформаційно-освітні рефлексії»). Під час обговорення відкритих занять, написання аналітичних матеріалів викладачі брали активну участь у вирішенні основних проблем з підготовки майбутнього учителя предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, та пошуку шляхів модернізації освітнього процесу у закладі вищої освіти.

6. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, необхідно назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Аналіз роботи показав, що доречним було б включити до завершального розділу обґрунтування проблеми формування національної ідентичності учнів ліцеїв в Україні з урахуванням творчого доробку автора або окреслені в дисертації перспективи розвитку педагогічної освіти в нашій державі в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

2. Уважаємо, що автору доцільно було здійснити ретроспективний аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя, якій приділено увагу в концепціях педагогічної освіти, розроблених українськими вченими в різні часи, оскільки в дисертації бракує об'єктивного аналізу недоліків із зазначеної проблеми у педагогічній освіті, яка поки ще не стала пріоритетом у державній політиці.

3. Розкриваючи наукову новизну і теоретичного значення дослідження (сс. 4 – 5), варто було до переліку базових понять додати такі, як «структурні компоненти, критерії і показники» професійної підготовки вчителя до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Доречно зазначити, що в рукописі дисертації вони представлені досить широко.

4. Розробляючи питання професійної підготовки майбутнього учителя (розділ 3), доцільно було б розмежувати змістову та процесуальну сфери його професійного становлення, кожній з яких притаманні інноваційні ідеї, творчі знахідки, креативні та оригінальні пропозиції.

5. У структурно-функціональній моделі підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів ліцеїв авторка наводить принципи, на яких базується цей процес. Бажано було б вказати, що це за принципи: дидактичні, виховання, специфічні, розвитку і т.д.?

6. На жаль, рукопис дисертації не позбавлений окремих орфографічних і стилістичних огріхів.

Проте висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки від дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження Нелі Григорівни Онищенко на тему: «Підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв» є завершеною самостійною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати в галузі загальної педагогіки та історії педагогіки і за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання

старшого наукового співробітника» (пп. 9, 10, 12, 13, 14), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор – Неля Григорівна Онищенко – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

Н.Р. Опушко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління
освітніми закладами Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського